

PORSGRUNN KOMMUNE

Kommuneplanens arealdel 2018-2030

Estetisk veileder for Porsgrunn

Datert 18.05.2018

Del en- Om veilederen

- Hva sier loven?
- Kunnskapsgrunnlag
- Bruk av veilederen

Del to- Estetikk og arkitektur i Porsgrunn sentrum

- Egenart og småbypreg
- Hva må tas hensyn til for å bevare karakteren i sentrum?
- Hva må kommunen gjøre for å lykkes?

Del tre- Generelle estetiske retningslinjer

- Terrengtilpasning
- Bebyggelsesstruktur
- Bygningsvolum og takform
- Terrasser og balkonger
- Tilbygg og påbygg
- Materialbruk, vindusplassering og farge

Del fire- Mer informasjon:

- Arkitektoniske stilarter
- Bygningstyper
- Ord og begreper
- Kildeliste

Dokumentet er utarbeidet av kommunens administrasjon som et vedlegg til kommuneplanens arealdel 2018-2030.

Spørsmål og kommentarer kan rettes til Byutvikling, Porsgrunn kommune.

Der bildereferanse ikke er oppgitt, er Porsgrunn kommune opphavskilde

Del en-

Om veilederen

Byen er det samlede inntrykket av mange enkelttiltak. Hva som anses som arkitektonisk kvalitet vil i stor grad basere seg på skjønn og hva betrakteren liker eller ikke. Smaken endres med tiden, men byen som helhet skal bestå over lang tid. Hva som menes med god estetikk i Porsgrunn må defineres på en måte som gjør begrepet brukbart i diskusjoner og ved kommunal saksbehandling.

I boligstrategien for Porsgrunn kommune fra 2015 vedtok bystyret at kommunen skal utarbeide en estetikkveileder som skal være et hjelpemiddel til politikere, saksbehandlere og private aktører. Veilederen skal ta utgangspunkt i nasjonale anbefalinger og beskrive **generelle estetiske retningslinjer**, for eksempel hva som kan være gode og mindre gode løsninger når boligen skal utvides. Veilederen skal legges til grunn for tiltakshavers estetiske redegjørelse i byggesaker.

Veilederen klargjør betydningen av begreper som ofte blir brukt om estetikk, for eksempel hva som legges i begrepet "å harmonisere med omgivelsene". Veilederen drøfter Porsgrunns stedsidentitet, som i kommuneplanens samfunnsdel beskrives som småbypreg.

Hva sier loven?	5
Kunnskapsgrunnlag	5
Bruk av veilederen	6

Hva sier loven?

Mange kommuner har erfart at det ikke er mulig å sikre kvalitet eller realisere gode intensjoner gjennom lover og regler, da bestemmelser knyttet til estetikk er vanskelig å håndheve. Utfordringen er ofte at gode intensjoner og formuleringer i planer og planbeskrivelser ikke er så tydelige at de lar seg følge opp i konkrete byggeprosjekter.

I 2008 fikk Norge en ny plan- og bygningslov der sikring av estetiske forhold er forankret. *"Ethvert tiltak etter kapittel 20 skal prosjekteres og utføres slik at det får en god arkitektonisk utforming i samsvar med sin funksjon" (§29-1). "Ethvert tiltak etter kapittel 20 skal prosjekteres og utføres slik at det etter kommunens skjønn innehar gode visuelle kvaliteter både i seg selv og i forhold til dets funksjon og dets bygde og naturlige omgivelser og plassering" (§29-2).*

Estetikk er et sentralt tema som det må tas stilling til på et høyt strategisk nivå, ikke bare i detaljsaksbehandling av enkeltprosjekter. Loven stiller altså krav til god arkitektonisk utforming av alle tiltak, og den gjør det klart at det er viktig at kommunen har et **felles skjønn** som kan brukes når prosjektets arkitektoniske kvalitet skal vurderes.

Kunnskapsgrunnlag

Formålsparagrafen om estetikk i plan- og bygningsloven gir kommunene et konkret ansvar for å følge opp føringene fra nasjonale og regionale myndigheter lokalt, og regjeringen anbefaler at kommunene utarbeider egne veiledere om temaet. Porsgrunn har de senere årene utarbeidet byggeskikkveiledere for Herøya (2011) og Brevik (2015). Tilpasning til eksisterende bebyggelse er også et tema i kulturminneplanen, samt i flere stedsanalyser fra arbeid med reguleringsplaner. Disse veilederne tar imidlertid ikke for seg den generelle forståelsen av loven på temaet estetikk, men forskjellige undertema for ulike geografiske områder.

Med bakgrunn i en statlig bestilling har Husbanken i samarbeid med Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Miljøverndepartementet og med hjelp fra SINTEF, utviklet den nasjonale byggeskikkveilederen "Byggeskikknøkkelen". "Byggeskikknøkkelen" er et verktøy til bruk i arbeidet med estetiske vurderinger av tiltak. Her finnes gode eksempler og forslag på bestemmelser som kan brukes i arbeidet med både kommuneplan og reguleringsplan. Klikk [her](#) for mer informasjon.

I arbeidet med denne estetikkveilederen har vi sett på andre kommuners veiledere, temablad fra folkevalgtopplæringen, rundskriv og forskrifter, Byggforsk-serien med mer. Vi har også sett på tidligere behandling av plan- og byggesaker i kommunen for å vurdere hvilke type retningslinjer som det er størst behov for.

Bruk av veilederen

Estetikkveilederen er utarbeidet som et vedlegg til kommuneplanens arealdel. Arbeidet har munnet ut i nye formuleringer av enkelte bestemmelser i 2018-revisjonen. Byggesaksforskriften (SAK 10) § 5-4 bokstav f, gir kommunen hjemmel til å kreve estetiske redegjørelser når det søkes om tiltak, og denne veilederen kan bidra til at innholdet i slike redegjørelser styrkes. Veilederen skal både fungere som et hjelpemiddel for kommunens saksbehandlere, og som et kunnskaps- og beslutningsgrunnlag for politikere.

Skjønn

Målet er at veilederen skal bidra til rettferdig saksbehandling. Det vil alltid finnes behov for skjønn knyttet opp mot vurdering av enkeltprosjekter, da ingen sak er lik. Derfor skal alle vedtak inneholde en faglig begrunnelse. Denne veilederen skal bidra til sette ord på de estetiske valgene som er gjort.

Del to-

Estetikk og arkitektur i Porsgrunn sentrum

For å utvikle Porsgrunn fremover og samtidig ta vare på det historiske perspektivet, er det viktig å legge en felles forståelse av stedsidentiteten til grunn. Historien skal ikke legge lokk på nødvendig videreutvikling av byen, men løfte fram trekk som historisk har spilt stor rolle. Å kombinere dette med nåtidens muligheter er av stor betydning for det fremtidige helhetsinntrykket av byen.

Fordi Porsgrunn er en by med forholdsvis få innbyggere i forhold til det langstrakte sentrumsområdet, er det viktig at vi etablerer så mye som mulig av nye utbyggingsprosjekter innenfor sentrumsstrukturen. Men en slik satsning innebærer også potensielle konflikter mellom mange interesseområder.

Egenart og småbypreg	8
Hva må tas hensyn til for å bevare karakteren i sentrum?	10
Hva må kommunen gjøre for å lykkes?	11

Egenart og småbypreg

Porsgrunn skal være en god kommune å bo i. I kommuneplanens samfunnsdel (vedtatt 05.09.2013) beskrives flere strategier for arbeidet med å nå dette målet. En strategi er at Porsgrunn skal etterstrebe fortetting med kvalitet som sikrer byens egenart og småbypreg. Grender og lokalsamfunn skal ivaretas samtidig som utnytting av arealene skal forbedres. Men har egentlig Porsgrunn et "småbypreg" og hva definerer Porsgrunns egenart?

Begynnelsen

For å finne de første sporene av det som i dag er Porsgrunn, må vi tilbake til tidlig 1500-tall. De første klyngene med hus oppsto langs elva, og et stinett koblet husene sammen med de omkringliggende ferdselsårene. Tettstedet ble utviklet med elva som forutsetning, og fikk etter hvert kjøpstadrettigheter i 1807.

Porsgrunn har som mange andre norske byer, vokst frem etter som behovene endret seg, og med eksisterende struktur som utgangspunkt, og på mye privat initiativ. På sluttet av 1800-tallet ble industrien en viktig næring og behovet for arbeiderboliger ble større, noe som satte fart på en mer helhetlig planlegging av byens ytterområder. Flere av bygningsklyngene lå i andre kommuner enn Porsgrunn, som Osebakken i Gjerpen og Herøya i Eidanger. Med etableringen av Hydro på Herøya i Eidanger i 1928 vokste flere boligområder frem i raskt tempo, med Porsgrunn som kultur- og handelssentrum. Først i 1964 ble Porsgrunn slått sammen med Eidanger, Brevik og deler av Gjerpen og Solum kommuner til den kommunen vi kjenner i dag.

Et relativt stort bysentrum med noen småbykomponenter

Porsgrunn har et langstrakt og spredt sentrum, med utgangspunkt i elva og topografien. Byen har et finmasket gatenett med varierende gatebredder, der Storgata spiller hovedrollen. Bebyggelse og fasadeliv følger stort sett gateløpet, der de viktigste bygningene er trukket tilbake med plasser eller torg i forkant (f.eks. Rådhuset, Meierigården og Hotell Vic). Det er bare hovedbygningene langs Storgata som danner en nokså nær homogen bebyggelsesstruktur, mens strukturen langs elva og mot jernbanestasjonen er mindre sammenhengende.

Trelast har vært viktig både som handelsvare og byggemateriale i Porsgrunn, og trehusene i sveitserstil utgjør fortsatt en viktig del av sentrumsbebyggelsen. Mange av trehusene i nedre del av Storgata brant i 1905, og ble erstattet av murgårder i jugendstil. Den eldre murarkitekturen er tilpasset de gamle tregårdene i to etasjer og relativt bratte tak, oppført i samme gjenkjennbare skala. Sammen gir denne bebyggelsen et viktig bidrag til Storgatas småbypreg.

Kompakte, finmaskete sentrumsområder med mange innbyggere samlet på ett sted, er en annen faktor som ofte forbindes med en småby. Kjøpesenter- og boligfeltutbygging med bilen som utgangspunkt på 1960, 70- og 80-tallet fikk imidlertid store konsekvenser for de tidligere så livlige byene rundt om i landet. Folk samlet seg på butikksentra med store parkeringsplasser, og mer klimabeskyttede steder. For Porsgrunn har lokaliseringen av kjøpesenteret DownTown i det gamle verkstedet sentralt i byen, vært en bidragsyter til at den såkalte "sentrumsdøden" ikke har fått like store konsekvenser for sentrum som i mange andre norske småbyer.

Porsgrunn sentrum mangler likevel en tydelig hierarkisk struktur, noe som kan gjøre det vanskelig å lokalisere byutviklingen til riktig område for å få ønsket effekt. Alle deler av sentrum oppleves som like viktige, men med ulik tematisk tyngdepunkt. Porsgrunnsbrua og Storgata binder de ulike delene sammen. Bebyggelsesstrukturen med små volumer og smale gater i sentrum har småbypreg, men Storgatas lengde bidrar til at det myldrende folkelivet ikke oppleves like sterkt som mange ønsker seg.

En by på like vilkår

Noe av Porsgrunns særpreg er at classesamfunnet aldri helt fikk fotfeste her, i motsetning til andre småbyer. Porsgrunn er en by med en sterk arbeiderkultur, og sosial segregering ser ikke ut til å ha vært et stort problem for byen. Det litt tilfeldige utbyggingsmønsteret med en svært lokal blanding av boligtypologier og funksjoner, kan ha vært positiv for Porsgrunn når det gjelder sosialt liv, men er utfordrende for å gjøre byen mer lesbar.

Grenland har en sosial egenart som har preget byutviklingen gjennom årene. Det store antallet små utbyggere og mange lokale grunneiere kan innebære utfordringer, og gir en høy grad av kompleksitet for en helhetlig planlegging. Men det er også representativt for den sosiale kulturarven, og sånn sett en del av bakgrunnen til hvorfor byen ser ut og fungerer som den gjør i dag.

Identiteten hos en person eller en by er i stadig utvikling. Arbeiderkulturen i Porsgrunn står fortsatt sterkt, men industrien er i utvikling, høgskolen har blitt universitet og de kunnskapsbaserte arbeidsplassene øker. Dette tiltrekker et større mangfold av mennesker med andre interesser og ambisjoner, som sammen med den tradisjonelle industrikulturen skaper et interessant utgangspunkt for videre byutvikling. Byutviklingen i Porsgrunn vil fortsatt skje etter som behovene melder seg, og i tråd med dagens tekniske og økonomiske muligheter. Næring- og arbeidsplassutvikling er viktige faktorer som må ivaretas, for å gi tilbud til alle som skal bo og arbeide i kommunen og som skal utvikle lokalsamfunnet videre.

Utgangspunktet for videre utvikling

Porsgrunn har en kulturarv som en liten by ved elva, men med ambisjoner om stadig vekst og utvikling. Småbyer ble ofte etablert rundt én stor bedrift eller som trafikknutepunkt rundt en togstasjon. Sånn sett har ikke Porsgrunn en typisk småbyhistorie og har heller ikke det typiske småbypreget. Byens sentrum har likevel mange småbytrekk som henger igjen fra historisk tid som tettsted ved vannet. Disse trekkene er viktige å identifisere i de kommende årenes videreutvikling av byen sånn at historien kan styrke og bevare Porsgrunns særpreg.

Hva må tas hensyn til for å bevare karakteren i sentrum?

Det finnes mange muligheter for å lykkes med tilpassing, og retningslinjene i neste del av veilederen peker på noen viktige tema. Tilpassing betyr ikke at nybygg må være en kopi av sin eldre nabo, men heller ikke at en utbygger står fritt til å bygge hva som helst uten hensyn til omgivelsene. En kontrasterende bygning kan passe godt inn i et miljø, helt avhengig av hvordan det blir prosjektert.

Store deler av Porsgrunn sentrum er allerede bebygget, men mange kvartaler har potensial som transformasjons- og/eller fortetningsprosjekter, noe som gir fortsatt mulighet for utvikling. Bebyggelsen i sentrum (unntatt Storgata) er noe ustrukturert og bør strammes opp. Transformasjonen rundt den gamle brannstasjonen er et godt eksempel på et gjennomført boligprosjekt i tråd med eksisterende skala, og med gode bokvaliteter.

Viktige faktorer ved planlegging og tiltak i Porsgrunn sentrum:

Fysiske aspekter

- Sentrumbebyggelsen langs hovedgatenettet bør bygges tett for å definere gaterommene.
- Viktige offentlige bygninger kan bryte med hovedstrukturen for å definere viktige oppholdssteder.
- Fasadelivene bør flukte og plasseres tett opp mot gatenettet for å forsterke eksisterende struktur.
- Takform på nye bygninger i sentrum bør tilpasses eksisterende struktur.
- Gesimshøydene bør varieres fra bygning til bygning for å opprettholde småbypreget.
- Bredder på gater bør varieres, og stemme overens med gatehierarkiet.
- Tre bør brukes aktivt som et bærekraftig og historisk byggemateriale.
- Store volumer bør deles opp i mindre elementer f.eks. gjennom ulik gesimshøyde eller materialvalg.
- Frittliggende punkthus med lik henvendelse til alle sider bør unngås.
- Strandpromenaden skal sikres og forbli offentlig tilgjengelig.
- Ny bebyggelse langs Storgata bør ta hensyn til høyder på eksisterende bebyggelse.
- Tverraksene mellom elven og de sørøstre delene av sentrum bør tydeliggjøres, der de viktigste forbindelsene forsterkes og aktiveres.

Sosiale aspekter

- Det bør legges til rette for boliger i sentrum og aktiv bruk av det offentlige rommet for å sikre menneskelig tilstedeværelse og en aktiv bykjerne gjennom hele døgnet.
- Gode solforhold og et godt lokalklima i bebyggelsen bør ivaretas.
- De tematiske inndelingene av sentrum (f.eks. kulturkvartalet) bør forsterkes.

Hva må kommunen gjøre for å lykkes?

Kommunens rolle har endret seg gjennom årene. Tidligere var kommunen en mer aktiv part i byutviklingen med større grad av egne utviklingsprosjekter. Nå er mye av kommunens arbeid rettet mot tilrettelegging for utvikling der private aktører er sentrale, samt ivaretagelse og forvaltning av allmennhetens interesser. Kommunen må sørge for størst mulig grad av forutsigbarhet, og viktige temaer i plan- og byggesaksprosesser må løftes frem tidlig i prosessen.

Små planer og enkelttiltak er en del av en større helhet

Kommuneplanen er kommunens overordnede plandokument som beskriver utviklingsretning og strategiske valg knyttet til arealpolitikk. Tidligere var kommuneplanens arealdel grov og overordnet, med krav om flere plannivåer. I dag settes mange tiltak i gang med direkte hjemmel i arealdelens bestemmelser. De reguleringsplanene som gjennomføres er ofte mindre i areal, og detaljplanlegges etter tiltakshaveres behov (såkalt "frimerkeplanlegging"). Slik planlegging kan være uheldig fra et byutviklingsperspektiv, da det kan være utfordrende å se planområdet som en del av en større helhet. Kommunen ser også at utbyggere ønsker kombinerte formål for å ha størst mulig fleksibilitet. Slik planlegging kan minske forutsigbarheten i området, og gjør det vanskelig å ta stilling til områdets fremtidige karakter. I tillegg har bruken av dispensasjoner fra gjeldende reguleringsplaner økt de siste årene, noe som også gjør det vanskelig å ivareta helhetsperspektivet. Enkeltvedtak kan skape presedens og gjøre behandling av andre saker av samme karakter krevende.

Det er imidlertid viktig å presisere at det overordnede ansvaret for ivaretagelse av byen som helhet ligger hos kommunen, og kan ikke pålegges de private aktørene. Derfor må kommunen sørge for å ha planer som bygger opp under samme strategi, gjennom hele plansystemet. Dokumentene er grunnlag for prioritering og må speile ønsket og nødvendig utviklingsretning.

Retningslinjer og tiltak for å sikre helhetlig planlegging med kvalitet:

- "Eplehagefortetting" i form av enkeltprosjekter som ikke samsvarer med gjeldende bebyggelsesstruktur bør unngås. Slike tiltak bør være en del av en helhetlig plan for ikke å ødelegge sammenhengende boligstrukturer med store bokvaliteter. Eplehageprosjektene gjennomføres ofte som en byggesak med utgangspunkt i arealdelen eller som dispensasjon fra en gjeldende reguleringsplan. Det bidrar til å svekke reguleringsplanen som styringsverktøy i andre tilsvarende saker.
- Bruk av kombinerte formål i kommune- og reguleringsplan bør brukes med omhu, da disse minsker forutsigbarheten for fremtidig utvikling. Det gjelder spesielt kombinasjoner som gir helt forskjellig karakter som f.eks. bolig/næring.
- Bestemmelser i reguleringsplan må kunne brukes som styringsverktøy, i tillegg til å gi utbygger en viss fleksibilitet. Konsekvensen av bestemmelsene må fremgå tydelig i politiske saker.
- Kommunen må sikre estetiske redegjørelser fra tiltakshaver i plan- og byggesaksprosesser som kan fungere som beslutningsgrunnlag.
- Kommunen må oppheve planer av eldre dato, der utbyggingsmulighetene er realisert og der hensikten med planen er ivaretatt gjennom andre bestemmelser i overordnede planer.

Del tre-

Generelle estetiske retningslinjer

I denne delen av veilederen beskriver vi noen av de viktigste grepene i utformingen av et prosjekt, som har størst betydning på hvordan tiltaket fremstår. Et prosjekt må alltid ses i forhold til omgivelsene og det er kommunens oppgave å ivareta almenhetens interesser. Tiltakshaver må belyse de forskjellige temaene i en plan- eller byggesak, og kommunen må sørge for at nødvendig dokumentasjon er en del av beslutningsgrunnlaget.

Retningslinjene kan brukes for å vurdere den estetiske utformingen av tiltaket, og hvert tema er avsluttet med en oppsummering. Retningslinjene kan også brukes i for eksempel forhåndskonferanser som tips for hvordan prosjektet eventuelt kan forbedres. Del tre inneholder eksempler på gode og mindre gode løsninger på arkitektonisk utforming, blant annet basert på byggforskserien og andre kommuners estetikkveiledere.

Terrengtilpassing	13
Bebyggelsesstruktur	14
Bygningsvolum og takform	15
Terrasser og balkonger	15
Tilbygg og påbygg	16
Materialbruk, vindusplassering og farge	17

Terrengtilpassing

God terrengtilpassing er et av det viktigste elementene ved en utbygging. For å lykkes er det viktig at tiltakshaver eller plankonsulent gjennomfører en stedsanalyse som beskriver terrenget med linjedrag, koller, synlige skråninger/topper etc. før bebyggelsen planlegges. Bevaring av karakteristiske landskapstrekk som koller og åsrygger vil bidra til å bevare stedets karakter. Terreng, sammen med fargevalg, takform og gesimshøyde er viktige elementer for å unngå skjemmende fjernvirkninger.

Bebyggelse i strandsonen blir lett synlig fra sjøen og fjernvirkningen vil derfor være det viktigste elementet å vurdere. Her er det viktig at større sammenhengende vegetasjonsbelter bevares mellom og bak bebyggelsen, og at kommunen stiller krav til nøytralt fargevalg. Bebyggelsen må vurderes fra sentrale ståsteder slik at åsprofilen blir sikret og at horisonten ikke brytes av bebyggelse. Disse vurderingene må være en del av stedsanalysen som følger byggesaken eller planforslaget. Boligens møneretning bør som regel plasseres på langs og ikke på tvers av terrenglinjene.

Fargevalg, gesimshøyde og plassering kan gi negativ fjernvirkning.

Velg hustype etter terrenget

Hver enkelt tomt er forskjellig, og krever ulik utforming og plassering for et godt resultat. Ved utbygging på flatt terreng er valgmulighetene knyttet til bygningstype størst. Ved en slik utbygging vil det være omkringliggende bebyggelse som blir førende for volum og høyder.

Hus med sokkeletasje passer best i skråninger. Bygningen kan da legges inn i terrenget og ikke på et utfyllingsplatå. Terrassehus er en vanlig hustype i skrått terreng, men store bygninger blir svært synlig, hvis ikke disse brytes opp og integreres i landskapsbildet. I skråninger vil ofte bygninger med et mindre bygningsvolum, som sikrer bevaring av mer vegetasjon, gi det beste resultatet.

Unngå store fyllinger

En bygning skal underordne seg terrenget for best resultat. Store, bratte fyllinger skal unngås da de kan virke svært dominerende. Fyllinger kan i tillegg være vanskelig å reparere med vegetasjon. I skråninger bør bebyggelse og veger plasseres på naturlige hyller i terrenget. Det er bedre å utvide naturlige hyller i bakkant om de er for små, enn å lage store, skjemmende fyllinger i forkant. Bebyggelsen bør trekkes tilbake for å unngå uheldig eksponering og lage egnede uteoppholdsareal. En innvendig nedtrapping i boligen og generell tilpassing av bygningen er andre måter å unngå store fyllinger på.

Eksempel på skjemmende, ubeplantet fylling, som er lite tilpasset terrenget

Støttemurer

Støttemurer er mange ganger nødvendig for å sikre trygge forhold i et område. Støttemurer kan imidlertid virke dominerende og skape uoversiktlige gateløp. God planlegging i tidlig fase er det viktigste man kan gjøre for å unngå slike murer. En tommelfingerregel er at makshøyde på støttemuren ikke bør overstige øyehøyde (1,5 m). Lave murer under 1 meter kan bidra positivt til området, gjennom å tydeliggjøre tomtestruktur og vegnett. Støttemurer over 1,5 m er alltid søknadspliktig, og må plasseres med tilstrekkelig avstand fra nabogrense.

Retningslinjer og veiledning

La landskapet være bestemmende for plassering av bebyggelse. Unngå store fyllinger.

Skråninger er best egnet for utbygging med mindre bygningsvolumer. Bruk riktige farger for å gjøre bebyggelsen mindre synlig.

Utsiktspunkt bør ikke bebygges, men sikres som allment tilgjengelig uteoppholdsareal.

Skjul skjæringer med løsmasser for å tilrettelegge for ny vegetasjon.

Bebyggelsesstruktur

Organisering av bygninger på den enkelte tomt gir området sin struktur som definerer hvordan områdene rundt tomten oppleves. Struktur er avgjørende for å skape lesbarhet, og et lite organisert område bidrar ofte til rotete og uoversiktlige allmenne uterom og gateløp.

Når strukturen skal vurderes i forbindelse med prosjekteringen, er det viktig å se på den eksisterende bebyggelsens avstand til veg og til hverandre. Det skal også tas hensyn til plassering i forhold til andre strukturgivende elementer som turdrag, bekkeløp og grøntdrag. Byggverk som har særskilt betydning for fellesskapet kan bryte med eksisterende struktur, men skal ha en naturlig sammenføring med denne gjennom utforming. Bebyggelsesstrukturen skal gjenspeile hierarkiet i området.

Lik avstand til vei skaper struktur. Det kan imidlertid føre til at området oppleves ensformet når boligene blir identiske. Kilde: Byggeskikksnøkkelen

Struktur med variasjon

Plassering av garasje og inngjerding av tomten er elementer som må tilpasses strukturen for å unngå et rotete inntrykk. Balansen mellom orden og variasjon er utslagsgivende for hvordan et sted oppleves. Takformer kan f.eks. være et førende element som skaper orden, mens det i forhold til fargevalg åpnes for variasjon.

I sentrumsområder er bebyggelsesstrukturen særlig viktig for å definere gateløpet og det offentlige rom. Kristiansand er et eksempel på en by med tydelig struktur. Slike rutenettmønstre kan imidlertid lett oppfattes som ensformige. Ulike gesimshøyder (avstand fra gate til der taket begynner) er eksempel på virkemiddel som kan brukes for å skape variasjon.

Gjerder, hekker og trær

Det å ramme inn tomten med hekk eller gjerde, kan bidra til å opprettholde strukturen i et område. Utformingen har imidlertid mye å si for hvordan området oppleves. For mye transparens i gjerdet kan bidra til et rotete inntrykk, mens et tett, høyt gjerde kan virke dominerende og avvisende på samme måte som en støttemur eller fylling. Det er derfor viktig å finne riktig balanse, avhengig av hvilken sammenheng tomten befinner seg i.

Strukturgivende elementer som refuger og trær er gunstig der det er store avstand mellom bygninger og veg. Generelt så bidrar trær og andre høye elementer positivt til å definere rommet i høyden.

Nettinggjerder kan gi et rotete inntrykk. Hekk i bakkant bidrar til å øke tetthet og gi struktur.

Retningslinjer og veiledning

Avstand til veg og møneretning er viktige elementer for god struktur.

Variasjon i gesimshøyde gir dynamikk i et ellers helhetlig område.

Gjerder, forhager, trær og fortauskanter kan bidra positivt til å definere de halv-private sonene mot veg både i bredde og høyde, og være med på å myke opp inntrykket.

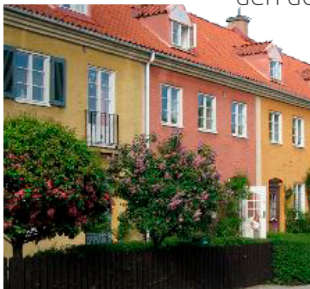
Bygningsvolum og takform

Volum og proporsjon bør alltid være førende elementer når det skal bygges nytt i et eksisterende miljø. Et bygningsvolum er gitt av dens høyde, bredde og lengde over terreng. Hus i samme område trenger ikke å ha nøyaktig samme volum for å få en god helhetsvirkning, men større avvik bør unngås. Takform er et av det viktigste bidraget til bygningens helhetsuttrykk. Det finnes ulike type takformer som f.eks. saltak, valmet tak og pulttak. Takform bør styres gjennom reguleringsplaner. Bygninger med flatt tak har ofte en høy gesims på alle fasader og gir et mer dominerende volum enn bygninger med skrånende tak, og bør unngås i områder med annet enhetlig uttrykk.

Oppbrutt fasade

Det kan være vanskelig å tilpasse et nytt, større bygningsvolum inn i et eksisterende nabolag med en mer oppbrutt bebyggelsesform. I slike tilfeller anbefales det å dele opp fasadene i flere elementer. Å minske den visuelle avstanden mellom gesimshøyde og terreng kan også bidra til å minske den dominerende effekten. Dette

kan f.eks. gjøres gjennom bruk av beplantning mellom bakke og fasade som også bidrar til minsket innsyn og økt privat opplevelse av inngangspartiet.

Langstrakte fasader kan deles opp, f.eks. gjennom bruk av farge. Beplantning kan brukes for å ta ned høyden på bebyggelse og skape en halv-privat sone mellom bolig og offentlig veg. Kilde: vasterleds.se.

Retningslinjer og veiledning

Proporsjoner i omgivelsene skal være førende for ny bebyggelse. Takform er svært viktig for helhetsinntrykket.

Høyden til gesimsen er viktig for hvordan bygningen oppleves fra gateplan.

Tilpassing til områdets eksisterende volum kan f.eks. gjøres gjennom å dele opp store fasader i flere elementer i områder med mer oppbrutt bebyggelse.

Terrasser og balkonger

Terrasser og balkonger er arealer som kan tilføre høy bokvalitet, men som fort kan komme i konflikt med det estetiske uttrykket. Målsettingen med slike uteplasser er ofte å sikre gode sol- og lysforhold, samt skjerming mot omgivelsene. Takterrasser gir økt uteoppholdsareal og er ofte en god løsning, såfremt dette ikke medfører innsynsproblematikk. Innsynet er oftest størst når terrasser er bygget på i ettertid av den opprinnelige boligen.

Terrasser bør etableres på bakkeplan, fortrinnsvis som en integrert del av hagen. Det er viktig at eventuelle utkragninger ikke oppleves som et fremmedelement på hovedbygget.

Balkonger har stor betydning for fasadeuttrykket og kan lett oppfattes som dominerende. Hustak og tak over balkongen bør ha samme takvinkel. Integrerte balkonger i fasadelivet gir ofte mer skjermede uteplasser. Rekkverket er viktig for virkningen av balkongen. Markiser bør forholde seg til dør- eller vindusbredden og farger/mønster bør være enhetlig for et boligkompleks.

I dette tilfellet burde taket over balkongen ha vært en forlengelse av hustaket og ikke bygget opp med annen vinkel.

Retningslinjer og veiledning

Balkonger bør integreres i bygningskroppen og balkongtaket bør være en forlengelse av husets tak.

Rekkverk på takterrasse bør trekkes godt tilbake fra fasadeliv.

Balkongen bør ta hensyn til fasadens dimensjonering og lengden bør ikke overstige 1/3 av total fasadelengde.

Tilbygg og påbygg

Norsk tradisjon for utvidelser av hus har bidratt til at det finnes mange stedegne hustyper. Bruk av et begrenset utvalg av materialer bidro til at husene beholdt et helhetlig preg til tross for mange ombygginger. Dagens valgmuligheter gir større risiko for uheldige resultater. Selv om man ikke uten videre kan overføre eldre byggeskikk til vår egen tid, kan vi lære av våre forgjengeres respekt for husenes egenart.

Tilbygg

Husform og eksisterende planløsning styrer utforming av tilbygget. Frittliggende småhus har vanligvis gode muligheter for tilbygg, ofte i flere retninger. Tilbygg på rekkehus og kjedehus kan gi bebyggelsen et rotete helhetsuttrykk med uønsket stor variasjon. Tilbygg i lengderetningen får stor innvirkning på husets proporsjoner og er en løsning man bør være forsiktig med.

Eksempel på et tilbygg som ikke passer sammen med hovedhuset.

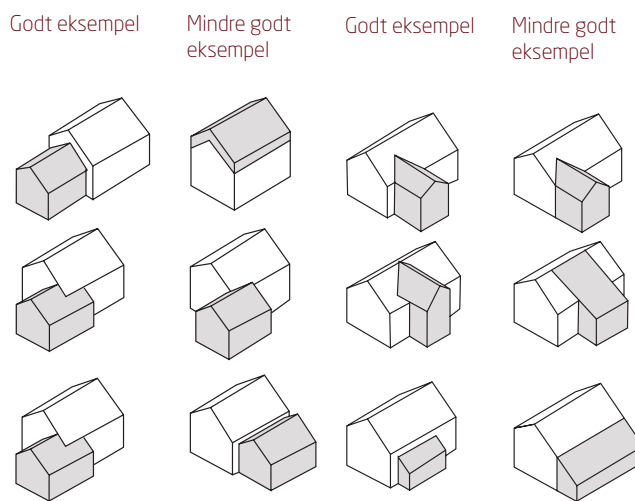
Et fristilt tilbygg med mellombygg gjør ofte tilpasningen enklere, både til hus og terreng. Det opprinnelige huset vil framdeles oppfattes som en helhet og man står friere i valg av detaljløsninger.

Påbygg

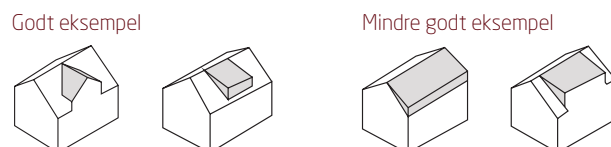
Et påbygg øker husets areal i høyden, f.eks. gjennom en ekstra etasje, og gir økt boareal uten at uteoppholdsarealet blir redusert. Mange boliger har loft som gir muligheter for at tidligere birom kan bli fullverdige oppholdsrom, med mye lys og luft, gjennom takopplett eller arker. Et slikt påbygg har imidlertid mye å si for bygningens totaluttrykk og det er derfor ekstra viktig at det gjennomføres med forsiktighet. En tommelfingerregel er at inngrep i mer enn en tredel av takflaten er å betrakte som vesentlig fasademessig endring.

Endring av takform (f.eks. fra flatt tak til saltak), økning av takvinkel og en helt ny etasje er drastiske endringer som må ses på i forhold til omgivelsene, både i henhold til estetikk og forhold som økt innsyn og sjenanse.

Eksempel på tilbygg og påbygg

Takopplett og arker

Retningslinjer og veiledning

For et godt resultat bør ikke eksisterende tak eller vegger forlenges. Tilbygg bør trekkes inn fra fasadelivet. Tilbygg bør utformes som egne volumer, med hensyn til husets proporsjoner.

Takoppbygg bør ikke dominere takflaten.

Forholdet til omkringliggende bebyggelse må tas spesielt hensyn til ved påbygg og tilbygg i forhold til innsyn, skyggepåvirkning etc. Dette da det nye volumet ikke var en del av den opprinnelige planen for området.

Tilbygg i lengderetninger får stor innvirkning på husets proporsjoner. Vinkeltilbygg er ofte en bedre løsning, forutsatt at dette ikke bryter vesentlig med bebyggelsesstrukturen i området.

Materialbruk, vindusplassering og farge

Materialbruk

Materialer kan brukes som virkemiddel for å gi bebyggelsen et helhetlig uttrykk. Noen materialer er representative for ulike stilepoker og kan være et viktig grep for å sikre tilpassing. Bevissthet rundt fasade- og takmaterial er viktig for å lykkes med tiltaket. Imitasjoner og enkle løsninger bidrar ofte negativt til helhetsinntrykket.

Materialet spiller også en stor rolle i bygningens bærekraft og holdbarhet. Tre er et tradisjonelt bygningsmateriale som brukes aktivt som et miljøvennlig alternativ.

Vindusplassering

Vinduer er noe av det som gjør en bygning tilpasset mennesket, og bidrar til å skille boligbygg fra f.eks. industribygg. Vinduer sørger for koblingen mellom bygg og gateløp. Brystningshøyde, størrelse og plassering er en viktige faktorer som må vurderes.

Utstillingsvinduer brukes for å vise frem varer i kommersielle bygg. Vinduene utgjør ofte en stor del av bygningens fasade mot gatene, og bidrar positivt til å myke opp sonen mellom offentlig og privat sone. Store, ubrutte flater med avblendende vinduer til lokaler uten publikumsrettet innhold kan derimot virke skjemmende og bør unngås.

Farge

Fargen betyr mye for husets uttrykk. Fargen kan bidra til å fremheve eller tone ned enkeltelementer og detaljer i fasaden. Generelt bør fargene på bygget avstemmes med hverandre, og ligge innenfor samme palett.

Det å male en bygning ble vanlig på 1700-tallet, når panel før første gangen ble lagt på utsiden av den vanlige tømmerkonstruksjonen. Nordeuropeiske mursteinshus var utgangspunktet for fargevalget som først og fremst var engelskrødt eller oker, med hvitt listverk. Tradisjonelt har maling vært forbeholdt

de viktigste bygningene på en eiendom, mens uthus og sjøhus har fått stå ubehandlet. Dette da det tidligere var stor prisforskjell på fargepigmenter. Billige pigmenter var de såkalte jordfargene: engelskrødt, oker, umbra og sienna.

Retningslinjer og veiledning

Det bør tas hensyn til lokale tradisjoner og stedegne uttrykk ved valg av kledning og materialer på bygg.

Store, ubrutte flater med avblendende vinduer bør unngås.

Fargene på bygget bør avstemmes med hverandre og ligge innenfor samme palett.

Riktig farge kan bl.a. minske fjernvirkning, øke bygningens stedstilpasning eller bidra til bedre harmonisering med nabobygningen

Farger og materialer har mye å si for helhetsinntrykket. Kilde: www.ifj.no

Del fire-

Mer informasjon

I den siste delen av veilederen finner du mer informasjon om noen temaer som ofte er representert i estetiske redegjørelser, reguleringsplaner og byggesaker. Avsnittet kan blant annet brukes som et oppslagsverk.

Mer info om:

Arkitektoniske stilarter	19
Bygningstyper	24
Arkitektoniske begreper og uttrykk	27

Mer info om:

Arkitektoniske stilarter

Uansett tilnærming blir bygg utformet i en samtid med visse historiske forutsetninger. I ettertid kan man derfor se at arkitektur fra ulike tidsperioder har felles trekk, knyttet til kjennetegn som kalles stil.

En hovedstil blir ofte spredt over tid og slik oppstår det glidende overganger mellom stilene. Undergrupperinger oppstår når stilene tilpasses regionale forhold. Eksempelvis har etterkrigsstiler som skivestil og elementstil bakgrunn i den internasjonale 20-tallsmodernismen. Alle nye stiler er en reaksjon på samtidens stiletiketter, enten som en videreutvikling eller en motreaksjon. Når nye tiltak skal tilpasses eksisterende bebyggelse kan det derfor være gunstig å ha kjennskap om relevante stilarter. Herunder følger en kort redegjørelse i kronologisk rekkefølge. Avsnittet baserer seg på fakta fra SINTEF byggforskserien.

Middelalder

Romansk stil

Stilen er oppkalt etter romansk byggeskikk og kom til Norge med kristendommen på 1000-tallet. Stilen representeres fremst av gamle kirkebygg med Stavanger domkirke som et eksempel.

Gotikk

Denne stilarten kalles for spissbuestil og oppsto i områdene rundt Paris med kirken som den største byggherren. Målet var å bygge høyest mulig for å slippe inn mest mulig lys gjennom store vinduer. Konstruksjonen hadde en framtrædende rolle, og høye, slanke og luftige bygninger er typiske for stilen.

Renessanse

Renessansen oppsto i Firenze omkring 1350 og betyr gjenfødelse av antikken. Under middelalderen sto Gud i sentrum, mens det nå var mennesket som fikk fokus. Ro, harmoni, orden, proporsjoner og

symmetri var viktig. I Norge falt perioden sammen med innføringen av reformasjonen i 1537. Byplanene for Oslo og Kristiansand fra 1600-tallet er typiske for renessansens geometriske byplaner anlagt som rutenett.

Barokk

En stil fra 1600-tallets Roma som spredte seg i Europa gjennom den katolske kirke. Kunsten og arkitekturen ble frodig og svulstig for å vise kirkens makt. Norske barokkanlegg er beskjedne sammenlignet med øvrige Europa men viser samme krav til akser, symmetri og monumentalitet. Renessansens krav til orden ble altså videreført, men viktig for barokkarkitekturen var også helhetsvirkningen, dramatikken og kontrasten. Tunge valmtak, midtstilt inngangsportal og kraftige listverk er typiske for stilen. Herregården i Larvik er et norsk eksempel på barokk.

Rokokko

Fransk stilart som var dominerende i Norge mellom 1750 og 1780. Rokokkoen kjennetegnes av asymmetriske og slyngende former, lyse farger og naturalistiske motiver. Stilen er ansett som en oppmyking av barokken. Bygningene fikk en lettere karakter og detaljene ble forfinet. Stilens ledige former kom fremst til uttrykk i utvendig dekor og i interiørene. Smårutete vinduer med sprosser og klart glass (såkalte rokokkovinduer) ble vanlig. Kongsberg kirke fra 1761 er typisk for stilen.

Tollboden i Brevik fra 1760 har typiske rokokkovinduer

Nyklassisismen

Under 1700-tallet vokste det fram en fornyet begeistring for antikken. I Norge fikk nyklassisismen generelt en stor betydning, dels fordi landet var i

økonomisk oppgang, og at Norge ble selvstendig i 1814. Det innebar at nasjonen nå førte opp sine egne nasjonale og offentlige bygninger.

Louis seize / Gustaviansk stil

Den første fasen av nyklassisismen var dominerende i Norge mellom 1760 og 1810, og det ble oppført en rekke påkostede hus i store deler av landet. Utfordringen var at de fleste ble oppført i tre, mens antikkens forebilder var bygd i stein. Det ble løst ved at trehusene bygdes med mest mulig diskret panel med stein-imiterende detaljer. Stilen preget først og fremst detaljer som listverk og portaler. Asymmetrien ble erstattet av antikkens stiliserte formverden. Pilastre, søyler, klassiske tempelgavler ble vanlig. Lyse farger var fortsatt dominerende.

Empire

Ved århundredeskiftet 1700-1800 tall gikk nyklassisismen inn i en ny og strammere fase. I Norge falt empiren sammen med at landet ble selvstendig og stilen dominerende i landet fram til 1840. På denne tiden ble flere og flere bygninger tegnet av arkitekter. Typisk for stilen er store seksruters vinduer, såkalte empirevinduer.

Senempire

Nyklassisismens slutfase dekket perioden fram mot 1850. I Norge skjedde det på denne tiden et politisk maktskifte da embetsmennene tapte plass på Stortinget til fordel for bondestanden. Under senempiren skjønte man at antikkens bygninger egentlig hadde vært malt i sterke farger, og ikke i hvitt som man først hadde trodd. Halvhvalmede tak og en noe forenklet empirisk stil ble vanlig.

Historismen

Etter nesten 100 år med klassiske forbilder, begynte man igjen å ta etter middelalderarkitekturen. Historismen blir ofte betegnet som stilforvirring, men perioden var nyskapende på flere måter og trearkitekturen fikk sitt eget uttrykk istedet for å etterligne stein. I Norge varte perioden ca. mellom 1830-1900. Byene ekspanderte på grunn av industrialismen og veksten resulterte i enorm byggeboom for murgårder i 1880-1900. Jernbaneutbygging førte til stasjonsbygninger i

sveitserstil som ble forbilder for lokal byggeskikk.

Nyromansk stil

I Norge slo historismen igjennom med de nyromanske teglsteinsbygningene fra 1840 og framover. Bygningene ble oppført med upusset rød tegl og brøt dermed med klassisismens glattpussede fasader. Bygningene framstår som relativt tunge, med enkle rundbuede vinduer og arkaderekker.

Nygotikk

Tollboden i Porsgrunn fra 1891 er et eksempel fra denne perioden. Det var vanlig at forretnings- og leiegårder fra denne tiden ble bygget med nygotisk dekor. Stilen tok opp gotikkens dekorative former med bruk av spissbuer og gotisk ornamentikk.

Tollboden i Porsgrunn fra 1891 i nygotisk stil. Arkitekt: Haldor Børve

Nyrenessanse

Nyrenessansen kombinerer renessansens buede vinduer med antikkens formspråk. I Norge hadde stilen sitt tyngdepunkt fra 1880-årene og var vanlig i offentlige bygg, leiegårdsarkitektur og villaer. Horisontale gesimsbånd, klassiske overstykker over vinduene og graderte etasjer, der hovedetasjen er viktigst og den øverste etasjen har minst utsmykking, er typisk. Rådhuset i Porsgrunn er et eksempel på nyrenessansens arkitektur.

Nybarokk

Nybarokken kjennetegnes av en storstilt og monumental bygningsform. Gedigne materialer og et spill av nivåer mellom lys og skygge i overflaten er typiske trekk. Nybarokken egnet seg godt til signalbygg som skulle uttrykke stabilitet og myndighet.

Sveitserstil

Sveitserstilen ga den arkitekttegnede trearkitekturen et selvstendig uttrykk. Den oppsto i Tyskland med inspirasjon fra Alpenes folkelige trearkitektur og kom til Norge på sluttet av 1830-årene. Ettersom Norge

primært var en trebyggende nasjon fikk sveitserstilen enorm utbredelse. Stilen ble forlatt av arkitektene omkring 1900, men levde videre som folkelig byggeskikk fram mot 1920. Stilen kjennetegnes av store takutstikk, framheving av gavler, rikt utskårne ornamenter og listverk, samt høye grunnmurer. Rundt om i landet ble eldre bygninger modernisert i sveitserstil med detaljert utsmykking. En veranda ble ofte symmetrisk plassert på langfasaden. Mye av sveitserstilens elementer har sin begrunnelse i hygieniske hensyn.

Dragestil

Den katolske kirken i Porsgrunn er oppført i dragestil. Stilen var et bevisst forsøk på å skape en nasjonal norsk trearkitektur inspirert av stavkirkene og deres ornamentikk. Dragehoder ble gjerne plassert på gavlspissene og vindskiene, og stilen videreførte trekk fra sveitserstilen som høye grunnmurer, asymmetrisk grunnplan, kraftige takutstikk og dekorative snekkerdetaljer.

Jugendstil

Denne stilen hadde en kort, men framtrædende blomstring mellom 1890 og 1910 og deles vanligvis inn i to hovedtyper; jugend og art nouveau. Jugend indikerer en geometrisk retning fra Tyskland og Østerrike, mens Art Nouveau har sitt opphav i Belgia og Frankrike. I Norge fikk stilen en nasjonal karakter og Ålesund er et kjent eksempel på en by som ble reist i jugendstil etter bybrannen i 1904.

Jugendstilens ornamentikk besto av bølgende kurver og dyre- og planteformer. Vinduene ble gjerne satt sammen av store vindusglass i kombinasjon av småruter.

Jugendhus på Herøya

Nasjonale strømninger

Unionsoppløsningen i 1905 ga inspirasjon til å utvikle en ny norsk arkitektur, basert på nasjonal byggeskikk. Det oppsto to retninger, der en hadde forbilder fra bygdene og den andre fra borgerskap. Forbildene ble blant annet hentet fra solsvitte tømmerbygninger

med svalganger og knappe takutstikk. Arkitekt Erik Glosimots stasjonsbygninger langs Dovrebanen er blant hovedverkene fra perioden.

1920-tallsklassisisme

Etter første verdenskrig var det klassisismen som igjen ble dominerende. Stilen varte ut tiåret og bidro til å forenkle samtidsarkitekturen og la grunnen for neste stilart; funksjonalismen.

Funksjonalisme

Funksjonalismen regnes som en av de mest banebrytende stilartene gjennom historien. Arkitektene tok et oppgjør med fortiden og banet vei for en ny oppfatning av arkitektens plass i samfunnet. Inspirasjonen kom først og fremst fra den tyske arkitektskolen Bauhaus og den sveitsiske arkitekten Le Corbusier. I Norge slo stilen for alvor gjennom med Stockholmsutstillingen i 1930 og var hovedstil fram til 2. verdenskrig.

Som navnet indikerer var sammenheng mellom form og funksjon viktig for stilen. Formspråket var nytt og radikalt og inspirert av det nye materialet armert betong. En bygning skulle tilfredsstille praktiske funksjoner og det ytre skulle vise bygningens funksjon og indre disponering. Armert betong gjorde det mulig å bygge uten bærende yttervegger, noe som åpnet for at vinduene kunne plasseres hvor som helst i fasaden. De karakteristiske vindusbåndene og de typiske hjørnevinduene løste opp den ellers kompakte formen. Flate tak, vinduer uten sprosser og balkonger var andre vanlige kjennetegn.

Etterkrigsfunksjonalisme og gjenreising

Materialknapphet, rasjonering og Husbankens arealbegrensninger bidro til nøkterne bygg i tiden etter krigen. I de større byene dominerte lav blokkbebyggelse i pusset tegl og på mindre steder ble småhusbebyggelse i tre (gjærne to- og firemannsboliger) vanlig. I gjenreisningsarkitekturen ble det brukt elementer fra norsk byggetradisjon i forenklet variant. Frittliggende volumer med saltak var vanligst. Økonomiske løsninger, rask bygging og effektiv planløsning sto i fokus.

Typetegningene fikk stor innflytelse på småhusbyggingen på 1950-tallet. På denne tiden var lys og vennlig fargesetting populært og hjørnene besto av to like vegger som møtes, uten listverk. Dels som en reaksjon mot funksjonalismens flate tak, ble saltak bevisst benyttet for å gjenscape en klar tilknytning til norsk byggetradisjon, både i blokker og småhus.

På Herøya finnes et fint eksempel på hustype nr II av Wilhelm Swensen

Internasjonal modernisme

Kjente arkitekter som Le Corbusier, Mies van der Rohe, Gropius, Lloyd Wright og Aalto presenterte på denne tiden prosjekter som ble stilforbilder innenfor ulike retninger innen modernismen. I Norge får internasjonale retninger i hovedsak gjennomslag senere. Linjene fra Mies van der Rohes 20-talls arkitektur tas f.eks. opp fra 1960 og framover.

Skivestil

Stilen bærer preg av en ny konstruksjonsmåte med fokus på materialer. Skivestil kan sies å være et stadium i masseprodusert bygging i en modernistisk tradisjon, og ses særlig i større byggeprosjekter. Flate tak og firkantete bygningskropper følger opp formidealene fra funksjonalismen. I rekkehus ble gjerne naboskilleveggene markert i fasadene som utstikkende skiver. Det blir vanlig med horisontale vindusbånd igjen. Balkongene bli inntrukket og frontene stikker ut som skiver og som en del av fasaden. Uttrykket er nøkternt, uten dekor.

Elementstil

Prefabrikkerte betongelementer blir vanlig, og de monteres slik at de klart viser fasadens oppbygging med rektangulær form og flatt tak. Sammenstillingen av elementer blir motivet i fasadene og balkongene er store og farge avhenger av materiale, svært ofte betong.

Brutalisme

I siste del av 1960- og i første del av 70-årene utvikler det seg en reaksjon mot den abstrakte 30-talls modernismen. Istedet for stilens tynne,

påhengsvegger søker mange et solid og robust uttrykk med vekt på materialtyngde. Konstruktive elementer blir tydeliggjort og framhevet. Dalen Portland sementfabrikk i Brevik fra 1964 er et tidlig eksempel på brutalisme. Store betongbjelker er lagt som en grov ramme om bygningen.

Eidanger menighetshus fra 1976 er også et eksempel på lokal brutalisme

Strukturalisme

Strukturalismen oppsto som en motreaksjon på modernismens streben etter en god og rasjonell løsning. Den nye stilarten kom på slutten av 1950-tallet og fokuserte på å finne en løsning som i seg selv fremmet mulighet for fleksibilitet. Det overordnede gridsystemet gir geometrisk orden og et bærende skjelett. Gridsystemet fylles med rom, fasader o.l. som holder seg til grunnformen. Man kan legge på eller slå sammen enheter etter ønske.

Regional modernisme

Den siste stilen som er å anse som historisk er den regionale modernismen der arkitekt Knut Knutsen var en stor forgjengere. Den regionale modernismen hadde mer naturorienterte linjer enn hovedstilen og landskapstanken sto høyt. Åpenhet og tverrfaglighet i formgivningsprosessen, lokal brukermedvirkning og interesse for det konkrete stedet med tilpasning til nabolaget, utmerker stilen. Denne friere retningen viser seg i småhus, lavblokker, og offentlige bygg utover 1970- og begynnelsen av 80-tallet. Bygningskroppen blir friere håndtert, hjørner kan ha andre vinkler og det blir lagt vekt på naturmaterialer. Myke, oppbrutte former og terrengtilpassing holder seg fram mot 80-tallet.

Mer info om:

Bygningstyper

Bygningstypen indikerer hva bygningen skal brukes til. De ulike bygningstypene medfører ulike kvaliteter, trafikkmengde og gateliv, og spiller stor rolle for områdets karakter. Bygningsfordelingen styres blant annet gjennom arealplaner og godkjente byggesøknader.

Bolig

Plan- og bygningsloven har ikke en egen definisjon av boligtyper, men ulike bygningskoder og samlebegreper brukes i forbindelse med planlegging. Gjennom å stille krav til en viss type bebyggelse i bestemmelsene, kan kommunen styre utviklingen i samsvar med ønsket utnyttelse av området.

Med frittliggende småhusbebyggelse menes eneboliger (med eller uten utleiedel) og vertikalt- eller horisontalt delte tomannsboliger, som er plassert minst 8 meter fra nabohus.

Konsentrert småhusbebyggelse er småhus sammenbygd i kjeder eller rekker i maks 2 etasjer, og med gesimshøyde under 8 meter og mønehøyde under 9 meter.

Blokkbebyggelse er en betegnelse på bygninger som er høyere enn 2 etasjer, med 4 enheter eller mer. Blokk er en betegnelse på de fleste typene av store bolighus unntatt terrassehus og har ofte felles innganger for flere boenheter. Firemannsboligen kan både defineres som lavblokk og småhus.

Fritidsbolig

En fritidsbolig er en bolig man ikke har som fast bopel. Det er ikke like strenge tekniske krav til en fritidsbolig som til en ordinær bolig, da fritidsboligen ikke skal brukes sammenhengende over lengre tid. Fritidsbolig er et eget formål med egne bestemmelser og retningslinjer. Plan- og bygninglovens bestemmelser om byggeforbud i 100-metersbeltet fra sjøen er spesielt relevant for fritidsboliger langs kysten.

Næring og kontorbygg

Begrepet næringsbygg brukes ofte om publikumsrettede forretnings- eller kontorlokaler, men handel og forretning er ikke inkludert i formål "næringsbebyggelse". Bygninger som inneholder industri-, håndverks- eller lagervirksomhet, er imidlertid klassifisert som næringsbygg. Administrative kontorbygg til næringsvirksomheten går vanligvis som næringsbygg i reguleringsplansammenheng, mens mer kunderettett kontorvirksomhet skal betegnes som tjenesteyting.

Forretning og kjøpesenter

Forretning er et eget formål, og omfatter arealer og bygninger for handel. Det må ved planlegging av nye forretningsbygg oppgis hvilken type handel som skal tillates. Kjøpesenter er trukket ut fra begrepet forretning, og vises som eget formål. Sentrumsformål muliggjør flerfunksjonelle bygninger med publikumsrettede funksjoner, inkludert forretning, i den første etasjen og bolig eller kontor i de øvre.

Privat og offentlig tjenesteyting

Med begrepet omfattes alle arealer og bygninger for tjenesteyting som f.eks. barnehage, sykehus, kirke, skole eller konsulentvirksomhet. Det skilles mellom offentlig og privat, noe som styres gjennom bruk av bestemmelser etter plan- og bygningsloven. Det kan i reguleringsplan spesifiseres ned i eksakt bygningstype som f.eks. barnehage.

Idrettsanlegg

Bygninger som skal brukes for idrett klassifiseres som en egen bygningstype. Idrettsanlegg omfatter større anlegg som skibakker, golfbaner, stadioner og lignende. Treningssentre faller som hovedregel inn under tjenesteyting.

Mer info om:

Arkitektoniske begreper og uttrykk

Akitektur

Arkitektur betyr kunsten å planlegge, utforme og oppføre byggverk. Den svenske arkitekturhistorikeren Elias Cornell har definert begrepet i den kjente kortversjonen: «arkitektur er estetisk organisering av praktisk virkelighet».

Bebyggelsesstruktur

Organisering av bygninger i et område i forhold til retningsgivende elementer (f.eks. avstand til vei) gir bebyggelsesstrukturen.

Boligtypologi

Betegnelse for ulike type bygninger for boligformål f.eks. rekkehus, leilighet eller enebolig.

Byggeskikk

Byggeskikk brukes ofte om byggemåter som tradisjonelt har vært vanlige i et område. Arkitektur skiller seg fra byggeskikk ved å forutsette en høyere grad av profesjonalitet og original skaperevne, sammen med friheten å forlate tradisjonelle løsninger.

Bygningselementer

Større eller mindre deler (element) av en bygning.

Bygningens identitet, karakter eller særpreg

Beskrivelser av hvordan bygningen oppleves og deres særskilte egenskaper. Mangel på særpreg blir ofte brukt om typehus som er identiske med mange andre bygninger fra samme tid. Opplevelsen blir ofte vurdert etter funksjon, sted, utforming, fargevalg og tid.

Dempet og harmonisk material- og fargebruk

Med "dempet" menes ofte at duse, myke og naturlige fargetoner skal brukes, sammen med et volum som ikke bryter for mye med omgivelsene. Det å være dempet er motsetningen til uttrykksfull, sterk og framtrædende. Harmoni er et tilstand der flere elementer (eller bygninger) passer sammen og der ingen er mer fremtrædende enn den andre. Ulike materialer og farger kan brukes, hvis de tar opp hovedtrekk fra hverandre som gjør at de oppleves som flere deler av samme helhet. Harmoni er ikke det

samme som monotoni, som betyr ensformighet, men kan tolkes som et godt samspill mellom flere ulike elementer.

Det å bidra til gode uterom

Et uttrykk som ofte blir brukt for å beskrive hvordan bygningen påvirker utemiljøet som er tilknyttet bygningen. Åpenheten i bygningsvolumet, sammen med hvordan huset møter bakken har mye å si for hvordan bygningskroppen bidrar til gode uterom. Skyggevirkning, vindforhold og innsyn er andre faktorer som spiller inn på kvaliteten på uterommet. Graden av åpenhet i fasaden kan påvirke trygghetsfølelsen og relasjonen mellom inne og ute.

Fasadeuttrykk

Hvordan fasaden oppleves både i seg selv og i forhold til omgivelsene påvirkes i stor grad av fasadens proporsjoner, samspillet mellom tette og åpne flater (vindussetting), fargevalg, samspill mellom bygningselementer etc.

Formspråk

Vurderingen av et byggverks form vil gå ut fra bl.a. taket- og fasadens proporsjoner, samt eventuelle oppdelinger i mindre volumer. Fasadeuttrykket er en del av formspråket. En viss formvariant av samme utgangspunkt faller inn under et visst formspråk. De tilhører samme "familie" og har samme opphav.

Gateløp

Ordet brukes for å beskrive en strekning av en veg/gate der også inntilliggende fasader og andre elementer påvirker hvordan gaten oppleves.

Harmonisere med omgivelsene

Samordning, koordinering og integrering er synonymer til harmonisering. Harmoni er et tilstand der ingen bygning er mer fremtrædende enn den andre. Med det å harmonisere med omgivelsene menes at bygningen tar hensyn til de viktigste trekkene i omgivende bebyggelse sånn at området oppfattes som en helhet.

Helhetlig utforming

En helhet er en avgrenset mengde av deler som hører sammen; betraktet som et samlet system. For en bygning innebærer helhetlig utforming at bygningen i seg selv oppfattes som et sammensatt bygg. Helhetlig utforming av et område betyr at bygningene harmoniserer, strukturen er god og at området ikke oppleves som "rotete".

Hensiktsmessig utnyttelse

Begrepet kan i denne sammenhengen ses sammen med lovteksten om at et tiltak skal samsvare med sin funksjon. Det vil si at utnyttelsen skal samsvare med normen for den type bruk. Normen kan være skjønnsmessig, eller beskrevet i overordnede føringer som f.eks. kommuneplanens arealdel.

Høy kvalitet i utforming og materialbruk

Kvalitet viser til hvordan noe er f.eks. i henhold til gitte krav. Norsk Standard definerer kvalitet som i hvilken grad en faktor oppfyller de behov eller forventninger som er angitt. Det vil si at høy kvalitet i utforming og materialbruk må defineres utfra hvilke krav som er satt for tiltaket. Ofte brukes begrepene som underforståtte faglige termer som kan danne grunnlag for misforståelse. Det er derfor viktig i hver plan definerer hva som spesifikt skal ligge til grunn for høy kvalitet i det enkelte prosjekt.

I størst mulig grad

Uttrykket er lik "så langt det lar seg gjøre" og brukes ofte i plansammenheng. Begrepet betyr at tiltaket skal strekke seg så langt som mulig i henhold til hva som er å anse som rimelig i den enkelte situasjon. Det er vanskelig å definere hva som setter streken for rimelighetens grad, men det er i slike tilfeller ekstra viktig å legge fram upartisk argumentasjon som beslutningsgrunnlag. Tiltakets omfang, samt betydningen av det man ønsker å ivareta eller veie opp mot, spiller inn i avgjørelsen.

Ikke bryte med silhuetten

En silhuett er en betegnelse på en figur der omriset er det som definerer formen. Det betyr at bebyggelsen ikke skal bryte den silhuetten som landskapet definerer mot himmelen. Hvis det skal bygges i en ås skal linjen som skogen bak bebyggelsen definerer mot horisonten, være intakt.

Intime og trygge uterom

Med intimt menes ofte hjemlig og koselig. Størrelse, proporsjoner og rammer rundt uterommet har mye å si for intimiteten, og den menneskelige skalaen er viktig. Et trygt uterom er i tillegg en oversiktlig plass med god lyssetting og med en skala som er tilpasset bruken.

Klart underordnes

Et vanlig eksempel der dette uttrykket brukes er når f.eks. en garasje klart skal underordnes hovedbygningen i størrelse og høyde. Dette er i tråd med lovteksten om at tiltaket skal utformes i samsvar med sin funksjon. Det er i dette tilfellet tydelig hvilket bygg som skal være framtrедende. På samme måte skal ofte tilbygg til historisk, viktige objekter underordne seg hovedbygningen sånn at helhetsinntrykket ikke blir vesentlig endret.

Moderne uttrykk

Moderne bygg representerer noe som er nytt i vår tid. Ved utbygging innebærer dette at det skal synes at den nye bygningen er bygget idag og ikke være en kopi av en tidligere tids formspråk og utseende. Det er likevel viktig å huske på at bygningen med sine elementer fortsatt kan tilpasses sine eldre naboer gjennom hensynsfull utforming.

Områdets karakter

Helhetsinntrykket av et område defineres av bygningene, gatene og landskapet. Alder på bebyggelse, generell utforming med volum og høyde, detaljering av gjennomførte tiltak, bebyggelsesstruktur, valg av trafikale løsninger, belysning, drift av grøntområder etc. spiller inn på hvordan området oppleves. Bruken av området er også viktig for karakteren. I en estetisk redegjørelse skal dette beskrives som utgangspunkt for nye tiltak.

Opprinnelige stiluttrykk

Stiluttrykk brukes for å beskrive et formspråk utfra et karakteristisk helhetspreg, ofte definert av en historisk tidsepoke. Med ordet opprinnelig menes det ekte, det vil slik bygningen fremstod som ny, før eventuelle tilbygg eller endringer.

Restaurere

Hel eller delvis tilbakeføring av et objekt til en tidligere tilstand.

Robuste materialer

Robust betyr motstandsdyktig eller uslitelig. Begrepet brukes derfor om materialer som skal tåle slitasje og ha lang levetid under stedegne forhold.

Skal søkes bevart

Uttrykket betyr at prosessen skal rettes mot å finne en løsning for hvordan f.eks. bygningen kan bevares. Det skal altså i første hånd søkes etter løsninger som muliggjør bevaring. Alternativet er ofte riving eller ombygging, noe som det ofte finnes hjemmel til hvis det er å anse som urimelig å pålegge istandsetting av bygningen. Hva som menes med urimelig er en vanskelig vurdering som må tas i hver enkelt sak, ofte basert på tidligere avgjørelser i lignende saker.

Stedstilpassing

Med stedstilpassing menes å innordne en bygning til det sted det skal oppføres på. Resultatet skal være et vellykket tilskudd til det omkringliggende miljøet. Det kan være både naturlige og bygde omgivelser.

Stilbærende elementer

Et element er en del av en bygning. Alle deler bidrar til helhetsinntrykket og noen mer enn andre. Et stilbærende element er ekstra viktig for å plassere en bygning i en viss arkitektonisk stil. Takform, vinduer, sokkel, og listverk er noen vanlige eksempler på dette.

Stilepoke

Bygg blir utformet i en samtid med visse historiske forutsetninger. I ettertid kan man derfor se at arkitektur fra ulike tidsperioder har felles trekk, knyttet til både ytre og indre kjennetegn som kalles stil. Definisjonen av epoke er et avgrenset tidsavsnitt.

Tilpassing

Det å tilpasse betyr å innordne seg noe eksisterende. Dette kan gjelde f.eks. et tilbygg eller et nybygg i et eksisterende miljø.

Tilstøtende bebyggelse

Synonymer er nær, tilgrensende og nabobebyggelse. Uttrykket blir ofte brukt om eiendommer som grenser til den aktuelle hovedeiendommen.

Utformes i samsvar med sin funksjon

Begrepet innebærer at tiltaket skal gis et uttrykk som gjenspeiler formålet med bygget; det skal

tydelig fremgå at et bolighus er et privat hjem, at et industribygg huser industri etc. Tiltakets funksjon kan også gjenspeiles gjennom plassering, for eksempel av at en samleveg skal være mer tydelig enn en boliggate, og at et bydelshus bør få en mer sentral plassering enn et bolighus.

Videreføre områdets kvaliteter

Dette innebærer at nye byggeprosjekter skal tilpasses områdets formspråk og karakter. Målet er å oppnå helhetlige områder som henger sammen. Dette betyr ikke at den nye bebyggelsen skal kopiere den eksisterende bebyggelsen. Avvikende formspråk kan gi variasjon og en god helhetsvirkning, men det viktige er at vesentlige elementer som volum, høyder og byggegrense bli videreført.

Visuelt integreres

Med visuelt menes noe som formidles med hjelp av synsinntrykk. Integrering betyr at ulike deler eller elementer inngår i en helhet. Uttrykket kan derfor tolkes som at to forskjellige objekter skal oppleves som en helhet.

Volum

Volum er et begrep som brukes for å beskrive en romlig geometri. Til forskjell fra areal som måler grunnflaten tar et volum også hensyn til høyden. Volum er et viktig begrep i opplevelsen av det bygde miljøet.

Kildeliste:

Statlige grunnlagsdokumenter:

"SINTEF byggforskserien" (700.603, 321.010, 700.012, 612.010, 612.011, 700.603, 321.011) (1993-2012)

"Folkevalgtopplæring: Del II Byggesak (Norsk kommunalteknisk forening, 2015)

"Riksantikvarens bystrategi 2017-2020"

Kommunale grunnlagsdokumenter:

"Porsgrunns historie" (Moseng, Schrumpf, Skeie, 2006/2007).

"Delområdeanalyse av bygningshistorie og byform i Porsgrunn sentrum" (Norconsult, 2004)

"Herøya byggeskikkveileder" (Porsgrunn kommune, 2011)

"Brevik byggeskikkveileder" (Porsgrunn kommune 2015)

"Retningslinjer for planlegging og utforming av nye boligområder i Porsgrunn kommune (1991)

Andre grunnlagsdokumenter:

"Veileder i bokvalitet" (Asker kommune, 2012)

"Estetisk veileder" (Eidsvoll kommune, 2009, revidert 2013)

"Veileder til deg som skal bygge i Kongsberg" (Kongsberg kommune, 2008)

"Byggnadsordning för Visby innerstad" (Region Gotland Samhällsbyggnadsförvaltningen, 2010)

"Byggeskikkveileder for Alta kommune" (2004)

PORSGRUNN KOMMUNE

Servicesenteret: 35 54 70 00

Besøksadresse: Storgata 153

Postadresse: Pb. 128, 3901 Porsgrunn

www.porsgrunn.kommune.no

